

Методологічні підстави зміни змісту освіти

Олексій Титаренко,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри політичної аналітики та прогнозування
Національної академії державного управління
при Президентові України

У статті розглядаються методологічні і теоретичні підстави становлення й інституційного розвитку нових підходів і напрямів наукового дослідження політичної сфери в контексті модернізації професійної освіти на прикладі діяльності кафедри політичної аналітики та прогнозування Національної академії державного управління при Президентові України.

Одним з головних викликів сучасній політичній системі України є постійне зростання кількості складних соціальних, політичних та економічних проблем. Актуальним завданням стає пошук нових підходів до їх вирішення. Неefективність реформ, що здійснюються в країні, є результатом непродуманих і не досить обґрунтованих політичних рішень, прийнятих як без відкритого діалогу представників влади і суспільства, так і без достатнього аналітичного обґрунтування. Отже постає питання, чи можна ефективно реформувати політичну систему, виключивши з цього процесу громадян України, практично руйнуючи їх політичну культуру і ментальність постійним публічним приниженням ключовими політичними акторами одне одного з перекиданням провини за системну кризу на опонента. Замінюючи публічний конструктивний діалог вертикальним тиском на прийняття рішень згори, політики тим самим позбавляють ініціативи й мотивації громадян, придушуючи їх соціальну активність. За таких умов модернізація суспільства відбувається не з ініціативи суспільства (знизу, виходячи із соціального досвіду народу, його ментальності і сподівань), а командно-адміністративно — в дусі радянських часів.

Ініціатива знизу на горизонтальному рівні політичної системи підмінюється політичними технологіями й маніпулюванням громадською думкою, що й забезпечує легітимність партій і політиків, які приходять до влади. Затяте небажання політиків і чиновників ухвалювати важливі соціально значущі рішення, погоджуючи їх із суспільством методом соціального діалогу, є прямим свідченням відчуження і

віддалення політичної еліти від народу, наслідком чого є вкрай низький рівень керованості соціальними і політичними процесами в країні та непрогнозованість розвитку політичної системи в цілому. Відтак набридливі просторікування політиків про демократію та про інтереси народу є не більше, ніж демагогія, соціально-шкідлива діяльність, що перетворює сучасну політику на беззмстовний фарс.

Не менш складним і неоднозначним, а деякою мірою і небезпечним видається розбудова ліберальної капіталістичної моделі економіки як єдино правильного методу розвитку держави. Все більше зростає розрив між багатими і бідними, загострюються проблеми становлення середнього класу, наявність якого взагалі є сумнівною. І це, імовірно, не дозволить у недалекому майбутньому уникнути небезпечних соціальних конфліктів.

Погіршує політичну ситуацію і постійне зменшення можливостей держави надавати населенню такі послуги, як безпека, раціональна зовнішня політика, правосуддя тощо. І це не може не призвести до зниження стабільності й балансу між підсистемами та елементами політичної системи, наслідком чого може бути крах її гомеостазису. Є всі підстави припускати, що здатність до мобілізації та самоорганізації суспільства для подолання криз і загроз є вкрай низькою, прикладом чого може бути повна пасивність і брак протестної політичної активності громадян при цілковитому паралічі політичної влади в умовах кризи. Та це й не дивно: жодна політична сила не може запропонувати для суспільства соціального ідеалу, який би підтримала більшість громадян.

Основою соціального ідеалу є уявлення людей про соціальну справедливість з обґрунтуванням розподілу благ і багатства в суспільстві, з якого й формується уявлення про права, обов'язки, відповідальність громадянина і держави. Те, що у нас не існує публічної політики як інструменту консолідації суспільства, є наслідком неготовності і небажання політиків вести публічну дискусію в суспільстві щодо мети перетворень, які проводяться з часів набуття незалежності. Нездатність запропонувати суспільству соціально значимих цілей і шляхів їх реалізації свідчить про проблеми з політичними інститутами, і ця ситуація штучно загострюється політиками, які не бажають нести відповідальність за свої прорахунки та навіть не визнають їх. Це є прямим доказом того, що у нас немає професійного політичного керівництва, озброєного сучасними знаннями як про політику, так і про управління. І це породжує цілий комплекс взаємозв'язаних політико-управлінських проблем, у зв'язку з чим зростає потреба наукового дослідження політики й управління.

Наука є динамічним організмом, який відображає і задовольняє потреби суспільства у знаннях про світ.

Говорячи про наукову діяльність, спрямовану на дослідження політичної сфери суспільства, маємо на увазі активний пошук нових знань, які повинні сприяти перетворенню політичної системи суспільства відповідно до його нагальних потреб та уявлень громадян про справедливість. Ця мета

визначається сукупністю факторів: характером історичної епохи, рівнем соціального досвіду, рівнем розвитку держави тощо.

У науковому дослідженні одержання нових знань є метою, яка досягається за допомогою спеціальних засобів самої науки. До них належать гіпотеза дослідження, моделювання, методи дослідження, прогнозування тощо. Засоби ж педагогічної діяльності (наприклад, кафедри) деякою мірою інші. Це і оволодіння вже наявним у науці знанням (в процесі навчання чи спілкування науковців, фахівців тощо), і оволодіння методами їх використання. Саме наукове дослідження може бути засобом, який вносить постійні корекції в педагогічний процес (у нашому випадку — в підготовку професійних державних службовців і політиків).

Наукове дослідження породжує наукове знання, а результат його використання—це зміни на краще в соціальній практиці. Крім того, одержані наукові знання спонукають до порушення нових питань, започаткування нового циклу наукової і практичної діяльності.

Таким чином, діяльність, в тому числі й політична та управлінська, може бути об'єктом дійсності, об'єктом наукового пізнання, предметом наукового дослідження тощо. До речі, існує спеціальна наукова галузь, присвячена вивченню наукового пізнання, — методологія науки. Власне, пошук „методології”, спроможної розв'язати наявні проблеми, задовольнити суспільні потреби, заповнити прогалини в розумінні політичного, є непересічним завданням, без вирішення якого важко уявити майбутнє наук, які досліджують політичну сферу. У широкому сенсі методологію трактують як систему принципів і способів побудови теоретичної і практичної діяльності, а також як вчення про цю систему. За іншим визначенням — це вчення про метод наукового пізнання і перетворення світу. У вузькому смислі, виходячи з наших завдань, можемо визначити методологію таким чином: це вчення про метод дослідження політики і управління як засобів перетворення світу.

В нашій країні триває процес перетворення політичної системи на зразок західних демократій (хоча взагалі й не існує якогось універсального зразка демократії), але цей процес здійснити „під кальку”, на наше переконання, неможливо. Для екстраполяції цього досвіду на нашу політичну систему необхідні серйозні методологічні дослідження, завдання яких — дати відповідь на питання, які принципи, методи й методики слід використовувати для одержання позитивного результату. Перетворення без методології нагадують відому приказку: „Бачу мету — не бачу перешкод”, коли для подолання тих перешкод всі засоби годяться. Безперспективність такої методології довела новітня історія.

Отже постає питання: чи можливо змінити політичну систему без поглибленого наукового пошуку, без створення наукових шкіл, які мають досліджувати методологічні аспекти перетворень? І ще: де взяти професіоналів, здатних перебороти авторитарну інерцію, як їх навчати відповідно до вимог і потреб сучасного суспільства?

Відповіддю на ці питання може бути створення в країні на базі вищих навчальних закладів компетентного експертно-наукового середовища, призначенням якого стане розвиток політико-управлінської методології, генерація і пошук нових знань про політику та управління, обмін практичним досвідом, педагогічна діяльність, консультування і навчання згідно з нагальними соціальними потребами. В якійсь мірі з такою метою і було створено кафедру політичної аналітики і прогнозування на базі Національної академії державного управління при Президентіві України, яку очолює професор С. Телешун. Треба усвідомити, що готових рішень, знань і фахівців для подолання існуючих проблем взяти просто ніде, а постійна зневага влади до вітчизняної науки тільки ускладнює завдання й стимулює розвиток кризи в освіті в цілому.

Криза у сфері освіти як елемент всієї відтворювальної моделі людини і соціуму обумовлена консервативністю цієї системи, застарілою її структурою, що особливо відчутно у збереженні тенденцій відставання системи освіти від суспільних потреб, які динамічно змінюються. Наприклад, зараз постала проблема формування особистості працівника й громадянина нового суспільства, але при застарілій концепції соціального розвитку, що формує структуру, методи й технології існуючої системи освіти, це зробити неможливо. Отже треба змінити концепцію соціального розвитку, сутністю якої стане людиноцентризм, тобто забезпечення людині умов для саморозвитку, самоорганізації й самореалізації в праці, творчості та в інших формах діяльності, яку людина сама для себе обирає.

Забезпечити відповідні умови соціального розвитку може модель соціопримирливої політичної системи, яка складається лише в умовах високого рівня політичної культури та економічного розвитку і має ряд ознак, таких, зокрема, як висунення на перший план соціальних проблем у політичному протистоянні, пріоритетне врахування соціальних потреб при формуванні політичних цілей і завдань, пошук компромісів у вирішенні політичних та інших проблем, високий професіоналізм політичного управління, політичний плюралізм, зменшення рівня конфліктності за рахунок поступок, консенсусу, добровільного узгодження інтересів сторін, прагнення до утвердження соціальної справедливості, певні обмеження щодо власності, розподілу доходів, високий рівень захисту прав людини, високий рівень самоорганізації тощо.

Загалом все, про що ми писали вище, й стало основою для зміни змісту освітніх програм, які використовуються нашою кафедрою у процесі професійної підготовки слухачів. Розробка освітніх стандартів, програм і підручників для підготовки професійних державних службовців і професійних політиків має відповідати духові часу і суспільним потребам.

Таким чином, результатом спрямування професійної освіти, на нашу думку, має стати підготовка професіонала з проблем публічної політики та управління, здатного до співпереживання, готового до вільного

гуманістичного вибору та індивідуального інтелектуального зусилля, спрямованого на служіння суспільству, самостійного, компетентного і відповідального за свої дії в політичному, економічному, професійному і культурному житті, толерантного до представників інших культур і національностей, незалежного в судженнях, готового мислити творчо. Головне завдання його не тільки діяти у наявній соціальній структурі, але й змінювати її на краще.

Підготовка фахівців зі спеціальності „Публічна політика та управління” можлива лише за умови оновлення навчальних програм, наповнення їх новим змістом. При розробці дисциплін, які забезпечать фахівця необхідними знаннями, постала низка питань, які потребують додаткового роз’яснення.

Готувати фахівців з питань як політики, так і управління не можна без врахування міждисциплінарності цієї спеціальності, яка має включати такі дисципліни, як філософія, соціологія, право, економіка, історія, політологія. Не можна оминати й вивчення таких загальнонаукових дисциплін, як кібернетика, теорія систем і системний аналіз, синергетика, організаційна теорія.

Продовжуючи ідентифікацію спеціальності, зазначимо, що у світовій політичній науці державне управління і політика вважаються окремою спеціальністю з властивою їй методологією і своїм понятійно-категоріальним апаратом. Однак політологічна складова є тут головною. А тому навчально-методичні матеріали для цієї спеціальності готує, як правило, колектив фахівців з політології, економіки, історії, соціології і філософії.

При визначенні спеціальності „державне управління” необхідно звернути увагу на те, що поняття „державне” акцентується на управлінських функціях органів державної влади, не стосуючись інших аспектів суспільного життя. Однак насправді проблематика цієї спеціальності дещо інша. Крім державного управління вона зачіпає проблеми публічного, або суспільного управління, оскільки не тільки державні органи, але й місцеве самоврядування, фінансово-політичні групи, громадські організації, професійні і територіальні об’єднання у тій чи іншій мірі здійснюють функції управління суспільством. У цьому сенсі назва „Публічне управління і політика” видається найбільш вдалим визначенням нового фаху, оскільки вона охоплює як політику, так і управління, а термін „публічне” охоплює як державне, так і громадське управління.

Політика і управління – це дві взаємозалежні сфери людської діяльності, поєднані природою походження влади і владними відносинами. Йдеться про створення і збереження умов для встановлення порядку і регуляції відносин в соціумі. Суспільство в процесі свого розвитку прагне до упорядкованості, і політична сфера через впорядкування політичного життя організовується в політичну систему. На генетичний

зв'язок політики та управління вказує визначення політичної системи, яке включає сукупність інститутів і груп, які формують і розподіляють політичну владу, здійснюють управління суспільними процесами. Цей процес охоплює політичні відносини, суб'єктами яких можуть бути держава, політичні партії та громадські організації, групи інтересів, окремі громадяни.

В демократичному суспільстві конкурують різні групи інтересів, різні точки зору щодо шляхів розвитку суспільства. Саме через публічну політику в ньому узгоджуються інтереси різних груп внаслідок аналізу альтернативних точок зору, консультацій стосовно формування політики, яка має якнайповніше задовольняти суспільні інтереси.

Публічна політика здійснюється, як правило, різними політичними методами (переговори, компроміси, переконування, пошук консенсусу, пропозиція альтернатив тощо, конкретний вибір яких залежить від типу політичного режиму і характеру взаємовідносин держави і суспільства.

Публічна політика розробляється і реалізується не тільки органами державної влади („вертикальний вимір”), а й на „горизонтальному вимірі” політичного процесу. Вертикальна складова цього процесу віддзеркалює когерентність, ієрархічність та інструментальність політики. Горизонтальна складова доповнює вертикальну, акцентуючи увагу на зв'язках між акторами політики, які визначають набір можливих її варіантів. Саме горизонтальна складова має радикально вплинути на визначення предмета політики та реалізацію політичних рішень.

Основною проблемою трансформаційних процесів в Україні є те, що нові завдання вирішуються переважно старими засобами, оскільки нових демократичних механізмів управління у нас ще не створено.

Сучасна політика не може не враховувати зростання впливу груп інтересів на політику й управління. Вона висуває перед демократичним суспільством досить складні завдання, з одного боку, щодо обмеження впливів цих груп на формування урядового курсу, а з іншого — щодо ефективного політичного й соціального контролю за діяльністю уряду.

В умовах сучасного проникнення політичної складової в управління, коли на посади керівників призначаються представники політичних партій, існує ризик перетворення державної політики на одержання вигоди окремими особами. Відтак виникає потреба протидіяти спробам перетворення публічної політики на особисту політику якогось керівника. Державні службовці мають бути підзвітними суспільству в прямому сенсі. Особи, що обіймають державні посади, повинні бути максимально відкритими у всіх своїх діях і рішеннях. Вони повинні обґрунтовувати свої рішення, обмежуючи вільний доступ до інформації лише у випадках, передбачених законом.

Ми зробили спробу проаналізувати тільки окремі проблеми як методологічного, так і практичного характеру, котрі виникають в ході

пошуку шляхів модернізації та вдосконалення професійної освіти і навчальних програм задля залучення до публічного діалогу як фахівців, так і ширшої громадськості. Підсумовуючи, спробуємо конкретизувати призначення нової спеціальності. На нашу думку, це підготовка громадських і політичних діячів, фахівців органів державної влади і місцевого самоврядування, які уособлюють модель компетентності управлінських кадрів у конкурентному суспільстві, володіють сучасними методами та інструментами публічної управлінської діяльності, мають системні навички та вміння для підготовки аналітичних документів, здатні розглядати альтернативні варіанти дій у процесі розвитку політичної ситуації, організувати консультації із зацікавленими сторонами (громадянами, громадськими організаціями, представниками бізнесу) в процесі розробки й ухвалення рішень, оцінювати можливі наслідки їх реалізації і контролювати виконання рішень органів державної влади і місцевого самоврядування.

Підготовка таких фахівців сприятиме трансформації політики в інструмент захисту громадських інтересів, розвитку громадянського суспільства. Вона є умовою модернізації самої політичної системи і розвитку сучасної правової демократії.